

АДМИНИСТРАТИВНА ОРГАНИЗАЦИЈА И МАТЕРИЈАЛНО ПОСЛОВАЊЕ ТЕАТРА НА ЂУМРУКУ (1841—1842)

Када се почетком 1841. године државна управа, са кнезом на челу, преселила из Крагујевца у Београд,¹ у нову престоницу пређе и Лицеј. Међу професорима Лицеја који су прешли у Београд били су Јован Стерија Поповић и Атанасије Николић, професор математике и „начертанија“, организатор првих позоришних представа у Србији после Јоакима Вујића. Код њих двојице била се поодавно зачала мисао да се у Србији оснује стално позориште. Преласком државне администрације у Београд пружила им се прилика да им се та жеља и оствари.

Београд је у то време добијао све већи значај као економски, политички и културно-просветни центар обновљене српске државе, па је пружао и више могућности од Крагујевца да се у њему заведе стално позориште.

За реализацију својих идеја о позоришту, Стерија и А. Николић су нашли ослонац и разумевања како код тадашње напредне интелигенције и омладине, тако и код највиших врхова државне управе. Већ у јесен 1841. године А. Николић је саставио дилетантску дружину, и уз помоћ Стеријину припремио репертоар за прву позоришну сезону у Београду.² За спремање и приказивање представа било је наређено од стране „правитељства“ да се изврши адаптација једне просторије великог магацина у згради београдског Ђумрука (Царинарнице) на обали Саве.³ Тако је створено прво стално дилетантско позориште у Београду. О тим првим почецима позоришног живота у Београду, седишту обновљене Србије у

19. веку, дао је обавештења у својој аутобиографији А. Николић.⁴ Представе овог првог сталног дилетантског београдског позоришта успешно су давале преко целе године (1841—42) два пута недељно, четвртком и недељом. А. Николић је истовремено учествовао и као носилац главних рола у првим представама овог позоришта.⁵

Представе дилетаната у Театру на Ђумруку биле су код публике примане са великим одушевљењем, тако да је у животу Београда позориште у то време постајало важан фактор. Због прилично велике посете на представама, управа позоришта била је спремна да прошири адаптирану просторију Ђумрука, „како би се веће число зриатеља примити могло.“ Али, све до краја постојања овог позоришта, најпре као аматерске, дилетантске сцене, а затим као првог српског државног професионалног позоришта у Београду, питање смештаја Театра остало је нерешено.⁶

Имајући ранијих искустава са дилетантима, управа позоришта је добро знала да се са њима стално позориште не може одржати и поред њиховог ентузијазма. Да би постигла жељени циљ, управа је приступила систематској организацији Театра на Ђумруку, како би позориште што пре од дилетантског прерасло у стално професионално, како је то већ било и наговештено у позоришној плакати приликом приказивања прве представе 4. децембра. 1841. године, следећом напоменом: „Одређена цена опредељује се за заведеније Театра.“⁷

Имајући све то у виду, управа Театра уз помоћ и подршку државних власти донела

је одлуку 15. децембра 1841. године да распише конкурс за сталне глумце, „којима ће се отлична плата по њиховим отличним способностима одредити.“ Овај наш први позоришни конкурс објављен је у „Новинама Србским“.⁸ Био је то крупан догађај у историји нашег позоришта и наше драмске књижевности, зато овај конкурс у нешто скраћеном тексту овде доносимо:

„П О З И В“

„Управитељство овдашњег Театра по налогу вишејшем, желећи сталне Актере при Театру имати, позива сваког који је у овом художеству вешт или који довољно способности у себи за ово осећа да се пријави. Сваки ће од пријављени неколико пута проба ради играти, коме ће се по томе по способностима од 12 до 25 талира месечно плаћа одредити. За ово друштво изискују се још две женске, кое би довољно совршенства како у представљанију тако и у певању имале...“

Поред „отечествени синова“ који су се поводом овога пријавили за сталне глумце, међу којима је понајвише било учитеља, на овај позоришни конкурс јавила се и једна група професионалних глумаца из Загреба.⁹ Неки од њих били су раније чланови новосадског „Летећег дилетантског позоришта“. Ову позоришну дружину сачињавало је седам глумаца и то: Јулијана Штајн, рођена Маретић, Тома Исаковић, Јован Капдепорт, Димитрије Грујић, Сава Марковић, Никола Бадљај и Јосип Ткалац. Они су у то време, у организацији Илирске читаонице, давали позоришне представе у Загребу. После Загреба ови глумци гостовали су у Карловцу, Сиску и још неким местима у Хрватској, где су давали позоришне представе на народном језику. Ова дружина вратила се у зиму у Загреб са гостовања по унутрашњости Хрватске. Сазнавши да Београд тражи глумце за своје позориште одмах пошаљу понуду управи Театра на Ђумруку, захтевајући да им се пошале новац за путне трошкове до Београда. Управа београдског позоришта прихватила је њихову понуду са радошћу, јер то су били у то време готово једини професионални глумци код нас, па им је помоћу тадашњег попечитељства просвете послала захтеваних 200 форинти сребра за путне трошкове.

На глас да ће у Београд доћи прави професионални глумци, који ће помоћи да Београд добије своје стално позориште „Новине Србске“ у свом 4. броју од 24. јануара 1842. године донеле су следећу вест: „Као што поуздано чујемо очекује се да скорим временом овамо дође Србско друштво, које у Загребу и по други знатнији тамошњи градови на нашем народном језику театрална представленија давало. Захтевани путни трошак им је од стране Светлог Књаза већ послат. Све основнија постаје нам надежда, да ћемо стални Србски Театар у Београду заведен видети, само ако од стране публикума к томе онолико учестија буде се налазило, колико од стране Светлог Књажеског Двора и заштите и штедре подпоре ствар видимо, получава. Учињен почетак досад лепе успехе је показао, и за будуће најлепше надежде даје“.

У овом извештају „Новина Србски“ постоји и једна дезинформација која је досад узимана као тачна. Реч је о томе што новац за путне трошкове глумаца није послао „Светли Књаз“, већ је то учинило „Попечитељство просвештенија“,¹⁰ под чијим је патронатом био Театар на Ђумруку, и над којим је водило непосредан надзор и старање преко свог секретара Петра Радовановића, који је био и управник позоришта.

Примивши новац, ова позоришна трупа крене из Загреба 16. фебруара 1842. године (по новом календару),¹¹ по врло јакој зими и после дванаест дана путовања стигне 1. марта у Нови Сад без даљих могућности да настави пут. Због тога су глумци били принуђени да узајме 50 форинти од новосадског штампара Дамњана Каулиција, како би могли да стигну у Београд.¹² После три дана они допунују у Земун (4. марта), и ту опет остану без новца па су морали да се поново задуже, овог пута код земунског трговца Константина Шпирте,^{12а} чија кућа и данас постоји у Земуну, и истог дана увече пребаце се у Београд. Све ове дугове глумаца, како се види из новопронађене архиве овог позоришта, исплатило је Попечитељство просвештенија.¹³

Трупа ових наших првих позоришних уметника требало је да буде стожер Театра на Ђумруку.

У међувремену, на Ђумруку су дилетанти редовно, два пута недељно, давали позоришне представе. Истовремено је позо-

ришна управа била примила известан број дилетаната за сталне „актере“. Међу њима су биле и наше прве две глумице, Марија и Љубица Стефановић.

Сутрадан после одржане последње представе дилетаната на сцени Театра на Ђумруку, од којих се грађанство Београда опростило преко „Новина Србских“, наступила је група „новодошавших актера из Загребача“ (26. фебруара, односно 10. марта 1842), као први стални професионални позоришни ансамбл у Београду. Тиме је обележен тренутак прерастања аматерског, дилетантског Театра на Ђумруку у прво професионално позориште не само у Београду, него и у Србији.

Овај први професионални глумачки кадар у Београду био је допуњен извесним бројем бивших дилетаната, који су сада постали професионални „актери“.

„Новине Србске“ срдечно су и топло поздравиле нове глумце из Загреба, који су већ шести дан по свом доласку у Београд извели своју прву представу, а уједно и прву представу на сцени сада већ сталног професионалног Театра на Ђумруку: „Милош Обилић, или Бој на Косову“ од Ј. С. Поповића. Овим комадом се Театар на Ђумруку представио београдској публици у својству првог професионалног позоришта у Београду и Србији. „Новине Србске“ донеле су о тој представи опширан приказ.¹³

Још у дилетантском периоду активности Театра на Ђумруку, на почетку, управа позоришта је спровела у њему одличну организацију и распоред пословања. У том смислу је, на сам дан приказивања прве представе дилетаната у Београду, постављен за административног управника Театра на Ђумруку Петар Радовановић, професор, иначе секретар Министарства просвете, чију је заштиту и помоћ Театар уживао све до затварања (26. августа 1842).¹⁴

О постављању Петра Радовановића за управника позоришта засада се не располаже документима, али о томе сазнајемо посредно, преко докумената доцнијих датума: у тужби Ђорђа Малетића, упућеној Министарству просвете против Петра Радовановића, који је као управник позоришта био изгубио Малетићев превод Шиле-

рове драме „Паразит“, и у одговору на ову тужбу Петар Радовановић изричито наводи да је био „управник Театра“.¹⁵

У наведеној тужби се, између осталог каже: „... речено дело буде с похвалом примљено и у позоришту представљено кад

Атанасије Николић, професор београдског Лицеја, оснивач Театра на Ђумруку и његов уметнички руководиоцац

Atanasije Nikolić, professeur du Lycée de Belgrade, fondateur du Théâtre à Djumruk et son directeur artistique

се доцније поводом тога догодивше побуне уништи, остане дело моје ненаграђено, и то у рукама ондашњег управитеља Театра, а садашњег директора народне школе, Г. Петра Радовановића...“¹⁶

Даље, у спроводном акту¹⁷ којим је Министарство просвете доставило Малетићеву тужбу Петру Радовановићу, изричито се каже да је Малетић „превод Шекспировог „Паразита“, који је он Управитељству бившег Театра награде ради у случају уваженија, послао код Вас, као управитеља суштаствовашћег Театра остао...“

Затим, и сам Петар Радовановић у свом одговору Министарству просвете од 18. XII 1873.^{17а} поводом поменуте тужбе, између

осталог, говори о себи као управнику позоришта ово: „И ја сам из усердија и ревности к изображенију србском најтруднијег и најответственијег дела управитеља суштаствовашчег Театра примио се без да сам једне паре за труд мој или награду получио“. Најзад, у акту Министарства финансија К.Н. 1051 од 3. I 1845. године, упућеног Министарству просвете са захтевом да се наплати дуговање Петра Радовановића за рачун бившег позоришта, имамо одмах у почетку акта потврду о томе када је и докле Петар Радовановић био управник Театра на Ђумруку. Ту се каже: „Размотривши Његова Књажеска Светлост поднесене театралне рачуне, руковане Директором нормални школа Г. Петром Радовановићем, као Управитељем Театра од 4. Декембра 1841. до 26. Августа 1842. год.“ Дакле, овде имамо тачне податке о времену управниковања Петра Радовановића у Театру на Ђумруку.

Да се не би из доцнијег излагања створила каква забуна у погледу личности које су управљале овим позориштем, потребно је одмах нешто рећи о томе.

Из досадашњих излагања видели смо да је Театар на Ђумруку основао, уз помоћ Стеријину, Атанасије Николић, и да је он био његов управник, што и сам Атанасије Николић на више места указује, и то у службеном саобраћају са највишим државним властима, што ће се видети из доцнијих излагања. О томе нам Атанасије Николић саопштава и у својој већ раније поменутој „Аутобиографији“, кад говори о оснивању Театра: „А на пролеће успело се у томе да се састави друштво глумаца које је имало и потпору од стране Правитељства под мојом управом.“

Ово управничко двојство у Театру на Ђумруку не треба да нас буну. Овде је у ствари реч о уметничком и административном, оперативном руковођењу театра. Атанасије Николић водио је позориште по уметничкој линији. У исто време он је био и редитељ, а Стерија драматург док је Петар Радовановић водио финансијску и персоналну службу Театра. Отуда је Петар Радовановић и после престанка рада Театра на Ђумруку морао пред државним властима да рашчишћава позоришне рачуне.

Како су изгледала пословања овог нашег првог професионалног сталног држав-

ног позоришта у Београду најбоље се може пратити из података архивске грађе о финансијском и административном пословању Театра на Ђумруку, управо од првих предрачуна трошкова Театра, па до завршних позоришних рачуна.

1. Финансијско пословање у предлогу првог позоришног буџета у Београду (1842)

Приликом оснивања Театра на Ђумруку, још у дилетантском периоду његове активности, Управа Театра је спровела у њему одличну организацију пословања у сваком погледу, тако да је прерастање Театра на Ђумруку у прво професионално позориште било без икаквих потреса. Његовим оснивачима било је добро познато да једно професионално позориште неће моћи да се издржава само приходом од продајних улазница за представе, које би се и даље два пута преко недеље одржавале. Имајући све то у виду, они су унапред осигурали помоћ из државне касе, коју уосталом, држава ни дотле позоришту није ускраћивала. Доласком глумаца из Загреба, као и професионализирањем неких позоришних аматера, требало је да све то добије своју законску форму и да прође кроз државну администрацију.

У том смислу је Атанасије Николић 2. марта, сутрадан после представе Стеријине „Покондирене тикве“, која је приказана 1. марта 1842. као друга премијера овог, сада већ професионалног позоришта, упутио молбу Министарству просвете, у којој је образложио и укратко изложио постанак и ситуацију позоришта, молећи да се позоришту одобри једногодишња помоћ. Уз молбу су била презентирани и два предлога: „Списак персонала театралног“, и „Преглед нуждни театрални трошкова за годину дана.“

Та молба Атанасија Николића, са прилозима, најречитије говори о идејама и организацији нашег првог професионалног позоришта, које је развило своју револуционарну заставу у ослобођеној и обновљеној Србији после другог устанка, у којој је већ скоро четрдесет година револуција имала своју реч. Због тога ову молбу доносимо у целини, са прилозима:

ВИСОКОСЛАВНО КЊАЖЕВСТВА
СРБИЈЕ ПОПЕЧИТЕЉСТВО
ПРОСВЕШТЕНИЈА!

Из љубови к роду и напредку образовања његовог, усудио сам се ја Театар овде подићи и помоћију родољубиви наши млади чиновника представленија чинећи, у стању сам био без икакве помоћи одржати га. Но пошто се с Дилетантима који су званичним занимањима обтерећени, стални Театар установити не може, морало се мислити о сталним Актерима, који ће имајући само ово художество у виду, боље цели соотсветствовати. И тако се друштво Театрално које из дошли из Загреба Актера, које из отечествени синова образовало. Но због оскудности Театралног зданија, које би веће число зрителиа примити могло, за сада се ово друштво из прихода овог малог Театра одржавати не може; зато припадам препохваљеном Попечитељству с тим препокорнејшим прошенијем, да би оно увидећи из ове овде под./ прикљученог прегледа трошкова потребни и уверивши се о приходу Театра, стање и положеније овог заведенија у виду имати могло, да би нуждне кораке о установленију његовом учинити благоволено. Надајући се, да ће Исто имати у виду спасителна следства оваквога заведенија, сва могућа средства употребити да се ово утемељи; народност укрепи; да Србљи красна чувства прилику добију поштровати, а наши ученици (кои бесплатежан приступ у Театар имају) образовања и сообраштења удостојили се. Очекивајући решителног ходатајства, и достојног уваженија остајем с дужним високопочитанијем.

ВИСОКОСЛАВНО ПОПЕЧИТЕЉСТВА

У Београду 2 га Марта 1842.

Покорнејши слуга
Атанасије Николић
професор математике

„Попечитељство Просвештенија“, примивши и размотривши молбу Атанасија Николића, са њеним прилозима, одмах је исту упутило Совјету уз пропратни акт Б.Н. 326 од 4. марта 1842. у којем је изложено стање у позоришту.¹⁹ Истовремено је министарство изнело и своје мишљење

о значају и користи позоришта, молећи Совјет да се својим ауторитетом заузме код Кнеза, како би се позоришту тражена помоћ одобрила, па између осталог се у том акту вели:

„... Основоположенија ова налази Попечитељство Просвештенија уместна, а водруженија Театра за род Србски не излишно, но паче због ползе која приноси, и принети може, нуждна, а с друге стране из прикљученог прегледа трошкова театралног види, да за једну годину исти Театар сам собом издржавати се неће моћи никако, шта више да му сума од 2396 талира преко свега за једну годину доодка недостаје. Зато се побуђено налази Попечитељство Просвештенија Високославном Совјету умолити, да он Светломе Књазу и Господару нашем на височајше одобреније ово мненије представити изволи: Да донде док се к овом намеренију као к избраженију Србства и у том смотренију (које дуже од једне године трајати неће) не приме, од стране правитељства изложена сума од 2396 талира бар за једну годину на обшти облагорођења олтар жртвује...“

Даље се у том акту говори како ће се идуће године, кад се позориште потпуно уреди, то јест кад се позоришна сала прошири како би могла да прими „веће число зрителиа“ и тиме се приходи увећају, позориште моћи „само собом растити и цветати“ а о његовом пословању да ће само Министарство просвете да се стара, и да ће о томе Совјету подносити извештаје у одређено време.

Српски Совјет, имајући пред очима заосталост и сиромаштво земље као и њене слабе производне снаге, сматрало је да у том тренутку постоје многе веће и прече народне потребе, за које треба да се одвоје новчана средства. Али, и поред тога, Совјет је ипак одлучио да се за потребе позоришта одвоји из државне благајне две хиљаде талира, о чему је Совјет 1842. године донео решење Д.Н. 242 и упутио га истог дана Кнезу на сагласност. У том решењу Совјет је, према молбама Атанасија Николића и министарства просвете, изнео ситуацију у којој се налази новоосновано позориште. Даље, Совјет наводи разлоге који су га руководили да донесе позитивно решење за помоћ позоришту и истовремено се ограђује од помагања по-

зоришта у будућности. Излажући свој став о томе, као и своје мишљење о позоришту уопште, Совјет у том акту између осталог каже: ... „Видећи Совјет из овога, да је стојеће заведеније већ започело дејствовати, а да није у стању својим се приходом издржавати и по томе кад би се због у постанку свом већ скончало, да би доста незгодно било, решава да се на издржавање његово за ову годину, као за почетак који је најтежи, у помоћ 2000 талира из Правителствене касе изда. А за даље да се заводитељи и управитељи истога Театра старају и труде, како ће се он као што Попечитељство уверава, по свом уређењу само собом растити и цветати, да не би га Правителство опет морало помагати, кое дужност има за много прече и нуждније Отечествене потребности, од кои обшти народа нашег напредак зависи, бринути се и старати. Театар јесте лепо и забавно полезнозаведеније, зато нека би се по том и за његов почетак по могућству и по надлежности у помоћ притекло, но колико далеко он одстои од цркви, школа, уређења вароши и села, уредни друмови и мостова, фабрика и художества, законика и образоватељни књига, воено полицајне силе и т.п. (и томе подобно — М.Н.), кое све другу и племенитију славу и срећу оснива, и разноси, него постојање Театра“.

Кнез Михаило, размотривши одлуке и мишљења Совјета о позоришту, сагласио се с њима и донео следеће решење о помоћи позоришту, формулисано у том смислу, које је упутио Министарству просвете као надлежном ресору за позориште:²⁰

ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ПРОСВЕШТЕНИЈА

Поводом учињеног Совјету под 4. тим текућег Б.Н. 326 Попечитељство Просвештенија: да је за моћи Театар, кои је овде заводити се почео и кога се расходи своим приходом застирати немогу у своју сталност привести, потребна помоћ Правителства, Совјет је решио и Ја сам одобрио: да се на издржавање истог лепог и забавно-полезног Театралног заведенија за ову годину, као за почетак који је најтежи у помоћ две иљаде талира из Правителствене касе изда.

А за даље да се заводитељи и управитељи реченог Театра старају и труде, како ће он, као што Попечитељство Про-

свештенија уверава, по свом уређењу само собом растити и цветати, да не би га Правителство опет морало помагати, које дужност има, при неразвитим јошт довољно силама, за много прече нуждније Отечествене потребности, од кои обшти народа нашега напредак зависи, бринути се и старати.

Решеније ово соопштавам Попечитељству Просвештенија ради надлежног његовог по овоме управленија.

Б. Н. 327 Михаило — Обреновић
19-ог Марта 1842.
у Београду

Истога дана и под истим бројем, Кнез је следећим актом обавестио Совјет да је одобрио његову одлуку:²¹

СОВЈЕТУ КЊАЖЕСТВА СРВСКОГ

Писмом Совјета од 14. ог. текућег Н:242 поднешено Ми решење његово: да се к заведенију овде сталног Театра, из касе Правителствене две иљаде Талира за ову годину у помоћ даде, Ја сам у свему одобрио, надлежна Попечитељства о томе известило; које и Совјету до знања доводим.

Б.Н. 327 Михаило М. Обреновић
19.ог Марта 1842.
у Београду

Примивши ово решење, Министарство просвете је својим актом Б.Н. 461 од 1842. године, известило Министарство финансија да је „новоустроеном овде Театру... Високославни Совјет решио, и Његова Светлост, Милостивјејши Господар и Књаз благоизволио... да се из касе Правителствене две иљаде талира за ову прву годину, док не би Театар у стању био сам себе са персоналом своим и другим трошковима издржавати, изда“. Овом приликом Министарство просвете захтева да му се та сума од 2000 талира пошаље, и истовремено обавештава (поменуто Министарство) да ће „унапредак о томе бригу сносити; рачуне Театра у своја времена прегледати и надлежној власти на расположеније подносити.“

Десетак дана после овог захтева Министарства просвете, ондашњи министар

Прегледъ

музички' театра' трешкова за годишу дана.

1. Удръжаванъ персонала

	Талара.
1 Управителъ театра и Ресажеръ	300. —
5 Лица по 30 талара месно и платомъ	1.500. —
3 Лица по 240 талара на годишу	720. —
3 Лица по 180 талара на годишу	540. —
4 Лица по 144 талара на годишу	576. —
1 Суфраерт и преансикли рола	120. —
1 Квадрокеръ	120. —
1 Вилитеръ и надзираваел сои' сѡара'	120. —
1 Вилитеръ на другомъ мѣсту и платомъ	50. —
1 Тослужителъ и кудувачоносцъ	50. —
1. Матинисла при корликата	50. —
Сумма 4146. —	

2 Трешкови.

За музичку оръ 100 предлавлена по 3 талара гити	300. —
За осветленъ, белло рупенно радие салтизе	700. —
На украсеня корлика и Квадрокъ	500. —
Сумма 1.500. —	

Удръжаванъ персонала гити Сумму задаванъ 4.146.

Здѣе годишнѣ побресе Сумма 5.646 талара

II Прегледъ Прихода

По звануѣ на неделн предлавлена гитети, и за годишу 100 предлавлена ракуантѣ као што се иже досадашнѣ приходи среднѣ градѣтврнѣи ракуантѣ урели може по 65 фр. или 32 талара (сѡакѣи' талара) иже по 32 талара на годишу

3.250 талара

Показује се недоулаѣкѣ у 2.396 талара

у Београду 2.го Марта 1842

Ата. Виконтъ
Грегоръ Милановић

Први предрачун буџета Театра на Бумруку

Le premier projet de budget du Théâtre à Djumruk

финансија „полковник кавалѣр“ Павле Станишић, доставио је Министарству просвете половину од одобрене суме за позо-

риште. Та пошиљка је била пропраћена актом К.Но. 636 од 6. априла 1842. године којим се „попечитељство просвештенија“

обавештава да је 1000 талира послато, као помоћ позоришту за прво полугође, а да ће се друга половина послати кад наступи друго полугође, молећи истовремено да се пошаље потврда о примљеном новцу.

Попечитељство просвештенија удовољило је молби Попечитељства финансија и послало му је својим дописом Б. Н. 604/ 22. априла 1842. године, тражену потврду — квиту о примљеном новцу „сврху једне иљаде талира, као за прво полугође од они на Театар 2000 опредељени и височајше одобрени талира.“

Као оправдање својих молби и потраживања за помоћ у издржавању Театра од српске владе, управа овог Театра уз поменуту молбу, приложила је и уредно вођене и састављене предрачуне буџета првог професионалног позоришта у Србији. У њима су јасно изложени приходи и расходи ове наше прве сталне и организоване позоришне куће, који уједно показују колико је огроман квалитетни скок доживео Театар на Ђумруку у једном тако кратком периоду свога развитка, колико је протекло од првих представа дилетантске сцене до стварања сталног професионалног позоришта. Тај, у основи наш први предрачун позоришног буџета изгледао је овако:

І П Р Е Г Л Е Д

Нуждни Театрални трошкови за годину дана

1. Издржавање персонала	Талира
1. Управитељ Театра и Ресажер —	300.
2. Лица по 25 талира месечно с платом — — — — —	1500.
3. лица по 240 талира на годину —	720.
3. лица по 180 талира на годину —	540.
4. лица по 144 талира на годину —	576.
1. суфлер и преписчик рола — —	120.
1. квадрофер — — — — —	120.
1. Билијетер и надзиратељ сви ствари — — — — —	120.
1. Билијетер на другом месту с платом — — — — —	50.
1. Послужитељ и цедуљоносац —	50.
1. Машиниста при кортинама — —	50.
Сума 4.146.—	

2. Трошкови.

За музику од 100 представљенија по 3 талира чини — — — —	300.
За осветљење, белило, руменило, разне ситнице — — — — —	700.
На украшење кортина и квадрофе	500.
Сума 1.500.	
Издржавање персонала горњу суму додавајући — — — — —	4.146.—
Целе године потребе сума 5.646 талира	

ІІ П Р Е Г Л Е Д П Р И Х О Д А

По двапут на недељу представљенија чинећи и за годину 100 представљенија рачунајући као што се из до садашњи прихода средње соразмерноји ракам узети може по 65. фр. или 32.1/2 талира свакиј пут износио би на годину — — — — 3250.

Показује се недостатак у 2.596. талира У Београду 2. га марта 1842.

Атанасије Николић с. р.
професор математике

Као што се види из наведеног предрачуна прихода и расхода Театра на Ђумруку од 2. марта 1842. године, расходи Театра су далеко премашивали приходе. Највише се предвиђало за трошкове око издржавања персонала, који се састојао од 22 лица, од којих је 15 чинило уметнички кадар, док су остали били помоћно особље. Из висине суме која се трошила на одржавање позоришне зграде и сцене, као и за позоришне реквизите и техничко пословање, види се да је позориште, и поред свог наглог успона и напредовања у квалитету уметничког руковођења представа, и у квалитету позоришног кадра, било ограничено на скучен простор, на шта посебно указује Атанасије Николић у поменутој молби упућеној Попечитељству просвештенија, као и на најскромније могућности техничких сценских остварења.

Једини приход Театра на Ђумруку оствариван је дохотком од продатих позоришних „билета“, улазница. У одређивању цена театралних билета била је извршена категоризација по имовном и друштвеном рангу посетилаца, према чему су била разврстана и места у гледалишту. Најскупља, и уједно и најбоља места у гледалишту биле су ложе, којих је било 6, одређене за „висока лица“, а њихова цена износила је по једној представи „1 дукат цесарски“. Прво место у партеру, такође резервисано за одабранију публику, коштало је 2 цванцика, а друго место 1 цванцик.

Баџи су имали бесплатне представе само ако су у школи показали одличан успех, тако да им је бесплатан улазак у позориште био висока награда.^{22a}

Ове цене су биле одређене према првом позоришном плакату, од 4. XII 1841. године. Међутим, према једном од последњих плаката за позоришне представе овог Театра („Невини стид или Феодор и Марија“, од 9. VIII 1842. г.) цене позоришних улазница овако су се кретале: „За особено место плаћа се једна форинта; за прво место 30 крајцара, за друго 10 крајцара сребра, а деца су плаћала половину“.

Према извештају Атанасија Николића о дуговањима за позоришне улазнице, види се да су ложе већ унапред биле резервисане, закупљене за „висока лица“, тако да се у плакатима за грађанство ложе и нису означавале као слободна места.

О томе како је управа нашег првог професионалног позоришта водила финансијске и буџетске послове у даљим месецима 1842. године говори низ „квита“, „реверса“ и „конта“ глумаца, трговаца и занатлија из Београда и једним делом из Аустрије, који су књижени у време активности Театра на Ђумруку све до престанка његовог рада,²³ а посебно у бројним потраживањима и дуговањима Театра на Ђумруку у годинама после његове ликвидације.

Један општи, а уједно и главни пресек финансијских пословања нашег првог професионалног позоришта пружа „Рачун театрални од 4. децемврија 1841. до 26. августа 1842. године“. Овај биланс саставила је

изванредна Комисија за преглед театралних рачуна, која је била образована према наредби Совјета крајем 1843. године, после гашења Театра на Ђумруку.²⁴

Concakt

Handwritten title and notes in Cyrillic script

№	Име и презиме	Позорна улога	Укупно	Укупно
1.	Петар Радовановић
2.	Јован Нанић
3.	Матија Ненадовић
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24.
25.
26.
27.
28.
29.
30.
31.
32.
33.
34.
35.
36.
37.
38.
39.
40.
41.
42.
43.
44.
45.
46.
47.
48.
49.
50.
51.
52.
53.
54.
55.
56.
57.
58.
59.
60.
61.
62.
63.
64.
65.
66.
67.
68.
69.
70.
71.
72.
73.
74.
75.
76.
77.
78.
79.
80.
81.
82.
83.
84.
85.
86.
87.
88.
89.
90.
91.
92.
93.
94.
95.
96.
97.
98.
99.
100.

Handwritten signature and date

Платни списак позоришног персонала у Театру на Ђумруку за месец мај 1843.

La liste des traitements du personnel du Théâtre à Djumruk pour le mois de mai 1843.

Ову комисију сачињавали су: „член Совјета кавалер“ Матија Ненадовић, Јован Нанић, привремени начелник Контроле и Коста Матић, изванредни рачуновођа.

Комисија за преглед театралних рачуна саставила је позоришни биланс углавном према оригиналним позоришним рачунима које је поднео Петар Радовановић.

Како су ови рачуни и пословања Театра изгледали у појединим месецима активне 1842. позоришне године, могу да илуструју прегледи „Трошкова театрални“ у месецу „априлију“ и мају исте године.²⁵

П Р И Х О Д

Р А Ч У Н

Театрални од 4. Декемврија 1841 до 26 Августа 1842 године

	У сребру				Дојну		У Сребру				Дојну	
	Воособ		Скупа		Сума		скупа		сума		сума	
	Фор.	Кр.	Фор.	Кр.	Фор.	Кр.	Фор.	Кр.	Фор.	Кр.	Фор.	Кр.
1	По гласу квита А. од Но 1 до Но 6 за Ми, Декем. 841	746	20					217	20			
2	" " Б. " Н. 7 " Н. 11 " " Јануар 1842	388	42,6					10	22			
3	" " В. " Н. 12 " Н. 19 " " Фебр. "	621	1,8					1449	15,3			
4	" " Г. " Н. 20 " Н. 27 " " Март "	596	9,17					556	39,6			
5	" " Д. " Н. 1 " Н. 8 " " Април "	431	49					567	53,14			
6	" " Е. " Н. 9 " Н. 16 " " Мај "	467	51					428	53,14			
7	" " Ж. " Н. 17 " Н. 25 " " Јуни "	343	16,10					552				
8	" " ЗД. " Н. 26 " Н. 30 " " Јули "	115	30					73	13,10			
9	" " З. " Н. 31 " Н. 35 " " Август "	128	43					564				
10	По списку Т. у сумирању погрешно	10		3849	22, 19			71	3,20			
11	По рачуну В. В. број 1. Г. Атанасија Николића примљено је из касе Попечительства Просвештенија	200						602				
12	Од Попечительства Финансија посредством Попечительства Просвештенија за одржавање Театра решијем Провителства	1600						48	19,13			
13	По рачуну /./ из касе Типографије узајмљено за исплатити Ајлук Актерима за Ми, Август 1842. год.	521	17	2321	17			580				
	Ова сума од 6170 Фор. 39 ¹⁹ / ₂₂ Кр. Сребра преобраћа се у добрим грошевима			6170	39 ¹⁹ / ₂₂			50	58			
	СУММА			30853	10			213	20			
	во По рачуну на противној страни у броју 17. остаје Г. Владислав Стојадиновић дужан			30853	10			57	17,18			
	2. По рачуну на противној страни остаје Г. Петар Радовановић дужан							37	20			
	СУММА							6078	23 ¹⁹ / ₂₂	6125	33 ¹⁹ / ₂₂	
	На дугу налази се код Г. Владислава Стојадиновића Ова сума од 6125. Фор. 34 ³ / ₂₂ Кр. Сребра преобраћа се у добрим грошевима							47				
	К полмирењу на противној страни суме остаје Рачунополатањел Г. Петар Радовановић дужан ..											30.627 ¹ / ₃₃
	СУММА											225 ² / ₁₆
	СУММА											30853 ¹⁰ / ₁₀

К Но. 95

5. Новембра 1843.

у Београду

Чрезвнчајни Рачуноводителъ

Коста Матић с. р.

Привр. Началник Контроле

Јован Нанић с. р.

Член Совјета Кавалер

Матија Ненадовић с. р.

ТРОШАК ТЕАТРАЛНИ ОД МЦА АПРИЛИЈА
ПРОШЛЕ ГОДИНЕ — 1842.

ТРОШКОВИ ТЕАТРАЛНИ ЗА МЦА МАЈ
ПРОШЛЕ ГОДИНЕ — 1842.

Н-ра квита	фор.	кр.	грош	пара
1. По квити под № 1 исплаћено мумџији од старога дуга за Март Мџ и Априлија 1842. године			60.	
2. По квити под № 2.	6			
3. Димитрију Груџићу на квити под № 3. № Днев. 4.			200.	
4. Тишлеру за орман и астал под № 1. Днев. 5.	18.			
5. Апсеницима за изношење ђубрета из Театра као под 5. Н. Днев. 6.			4.	
6. По конти под № 6. за 2. огледала Данићу.			24.	
7. По конти под № 7. за звонца два Исаију			15.	
8. Винклеру по конти под № 8.	2.	40.		
9. Хаџи Димитрији за свеће по конти под № 9.	4.	10.		
10. Тишлеру за дугачки астал 1#цс. по квити под № 10*	4.	40.		
11. Чифутину за крст и трићеле № 11.			8.	
12. По конти под № 12 за маст и др. потребе.			12.	
13. За Тангузе по конти под № 13.	1.			
14. За капу и берберину по конти № 14.	1.	20.		
15. За квадропа по квити под № 15. № дн. 16.	350.	20.		
16. За подвоз квадропа на квити која се одавно забацила, издано по одобренију Радићевиха известно се опоменути не могу, или пет мање или 5. више.	25.			
17. За свеће Хаџи Димитрија као под № 16.			50.	
У суми	413	10	373	
Изузимају се из сума гроша 200 кои су у плату Мца Марта Груџићу урачуната мање.			200.	
	413.	10.	173.	

У Београду,
27. Априлија 843. године Петар Радовановић

Н-ра квита	фор.	кр.	грош	пара
1. По ноти под № 1 за потребу театра				3.
2. По конти Х. Димитрија под № 2. за свеће				50.
3. По конти Димитрија Ставре под № 3.				6.
4. Тишлеру за велики орман по квити № 4.	20.			
5. Тишлеру за потребу Театра по конти под № 5.	4.	20.		
6. За купљен орман жуте боје без конте	4.	40.		
7. У апотеку по конти под № 6.			50.	
8. Кости Лепосавићу по конти под № 7.				99. 32.
9. Мумџији за свеће по квити под № 8.				60.
10. Ферку у Земуну за мамузе, као под № 9.	2.	30.		
11. По квити под № 10.	9.			
12. По квити под № 11.	7.			
13. По облигацији под № 12 исплаћено чрез подписаног од прихода Театра.	50.			
Сумма	103.	20.	218.	32.
Из ове суме урачунане су 50. фор. у плату Актера при исплаћенију, дакле с толико мање остаје овога мца чиста трошка.	53.	20.	218.	32.

У Београду,
27. маја 1842.

Петар Радовановић

Из читавог „театралног“ књиговодства и рачуноводства које је, као што се види, уредно водио Петар Радовановић, исписана је врло широка и већ доста сложена активност Театра на Ђумруку, као првог професионалног позоришта, управо таква активност, какву овај Театар није могао имати у доба дилетантизма, активност која се као таква могла појавити тек онда када је српско позориште постало, први пут у својој историји, организована, државна установа, слична многим другим просветним и културним установама тога времена у Србији.

Осим изнетих начина и врста финансијских пословања нашег првог професионалног позоришта, постојала је још једна по-

* Знаком # обележавани су дукати.

себна форма награђивања и премија за успешан и висок ниво уметничких остварења на сцени, која је позната у историји нашег позоришта под називом „глумачких корисница“. Ова врста премије и награђивања позоришних уметника основана је у Србији током 19. века, а јавила се први пут управо у Театру на Ђумруку, као првом државном професионалном позоришту, 19. јула 1842. по старом календару. „Глумачким корисницама“ називале су се оне позоришне представе од којих су поједини глумци, према уговору о ангажману, имали право коришћења чистог прихода са представе у личне сврхе. Приход од таквих представа служио им је за покривање трошкова за костиме, поједине реквизите и друге делове гардеробе које су глумци обично сами набављали за своје роле у извесним комадима. Истовремено, ове кориснице су биле и признање и одавање поштовања њиховим уметничким квалитетима и талентима, па су донекле имале карактер данашњих глумачких прослава годишњице уметничког рада, као и уметничких додатака и премија. Ове представе су биле увек добро посећене, и поред повишених цена за улазнице, а многи гледаоци давали су и преко одређених цена добровољне прилоге у новцу и разним поклонима. Често је приход од тих представа био и мерило популарности дотичног глумца.

Прва глумачка корисница у Театру на Ђумруку била је она која је наведеног датума давана у корист позоришне првакиње Јулије Штајн, рођене Маретић. О тој представи донеле су вест и ондашње „Новине Србске“ и „Даница илирска“. Том приликом изведена је премијера трагедије „Хернани“ од Виктора Ига.²⁶

Треба напоменути да је Петар Радовановић за потребе позоришта отварао „конто“ код свих у том времену познатих крупних капиталиста, трговаца и банкара у Београду, од којих се најчешће помињу „Хаџи Тома“ и „Хаџи Димитрија Ставре“. Ова своја дуговања театар је подмиривао из прихода од представа и од дотација из државног буџета.

Међутим, поред својих дуговања државној благајни и приватним, банкарским благајнама, из неких докумената сазнајемо да је било и приватних дужника театра, који нису исплатили своја дуговања позоришној благајни. Интересантно је да се међу овак-

вим дужницима помиње и сам кнез Михаило и Јеврем Обреновић.²⁷ О томе сазнајемо најпре из једног извештаја Атанасија Николића „Високославној Контроли правитељствени рачуна“ (којој су иначе слати сви извештаји благајне Театра на Ђумруку), упућеног после ликвидације Театра, у новембру 1843, а у коме се каже:²⁸

„Високославној контроли правитељствених рачуна:

На позив предпохваљене контроле од 2. т.м. № 90 има чест долуподписани одговорити, да бивши Књаз Михајло за време мога руковања с Театром ништа и никад на Театар није дао, а колико је за улазак у театар дужан то се лако дознати може из числа представленија па колико је такови било, за свако представленије по 3 или бар по 2 дуката цес. да плати веома је праведна ствар; јер његова се ложа није могла другом дати, следователно он је за такову платац; па дошао он у Театар, или не дошао. У осталом, мени се нужно види овде и то навести, да је мени Г. Радичевић тада бивши Попечитељ често говорио кад сам га ја опомињао, да Књазу напомене да што на Театар даде „Књаз ће у једанпут дати, шта ће дати, и све што буде оскудевало исплатити“.

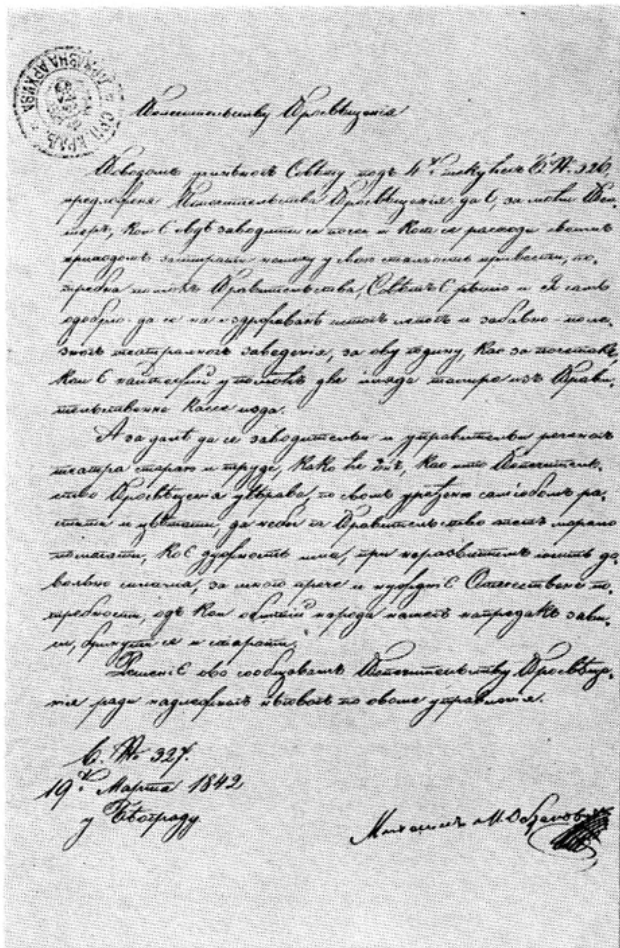
У Београду
4 га Ноемвр. 1843. Атанасије Николић

Из даље преписке која се развила са Попечитељством иностраних дела и Главне контроле правитељствени рачуна, дознајемо и о осталим дужницима Театра на Ђумруку.²⁹

ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ИНОСТРАНИХ ДЕЛА

У списку дужника касе укинутог у 1842. години Театра, назначен је и бивши књаз Михајло Обреновић, који за 45 посећених представленија има 135 дуката цесарских рачунајући од сваког представленија на њега и свиту његову по 3 дуката цесарских давати, а тако исто и бивши председатељ Совјета Г. Јефрем Обреновић за себе и фамилију своју има каси оног давати 96 форинти сребра...“ У даљем тексту овог акта, који је Попечитељству иностраних дела упутио „Попечитељ финансија полковник

кавалер Павле Станичић“, са датумом 3. јануара 1845, после престанка делатности Театра на Ђумруку — види се да је читав предмет био упућен даље, како би ово Министарство „имало доброту познатим му путем од поменути лица дугове који они каси Театра дугују, поискати да плате...“ Из преостале преписке каснијих датума види се да је Попечитељство иностраних дела ова потраживања касе бившег театра упутило Аустријском конзулату, који је даље извршио саслушање бившег српског књаза Михаила Обреновића у Бечу, а Јеврема Обреновића у Пешти, из чије се садржине види да су они одбили да признају и исплате ове дугове.

Решење кнеза Михаила којим се додељује једногодишња помоћ Театру на Ђумруку

La décision du prince Michel accordant la subvention pour un an au Théâtre à Djumruk

Овим примерима смо управо хтели да унесемо мало више светлости у однос виших, владајућих кругова и двора у Србији у првој половини 19. века према овој новој

културној установи. Из раније наведених докумената о издвајању помоћи Театра од стране државне благајне, коју је углавном одобравао књаз Михаило, стиче се утисак да је влада имала пуно разумевања за потребе културне установе ове врсте, као и за културне потребе новог грађанског друштва обновљене Србије. Међутим, из наведених примера о дуговањима „књаза и књажеске“ породице каси Театра на Ђумруку као да се назире изванредно небрижљив, чак нехатан однос према обавезама овом Театру који је заиста настајао „из ничега“, уз велике напоре и самоодрицање родољуба, који су потицали не из тих највиших и најимућнијих буржоаских кругова, него управо из просвећених, али зато и сиромашних слојева народне интелигенције. Из овога као да се може закључити да је сву материјалну помоћ коју је Театер добио од српске владе, односно од Министарства просвете и финансија, могла да потекне управо из подршке оних културних и јавних радника који су се налазили на управним положајима у влади уставобранитељске Србије, а да је удео двора и буржоазије која је била носилац економског, капиталистичког фонда, била много мања и неактивнија.

Каснији политички немири у Србији, који су довели до свргавања династије Обреновића и постављања нове управе, само су погоршали и онако тешке материјалне услове опстанка Театра на Ђумруку и још више поколебале добронамерност и наклоност дотадашњих органа државне управе према овом новом културном „заведенију“ у Србији, које је тиме доведено до коначног пропадања и гашења.

2. Организација административног пословања

Из напред наведеног „I Прегледа нуждних театралних трошкова за годину дана“, под тачком 1. „Издржавање персонала“, уједно дознајемо и о организацији административне службе Театра на Ђумруку у фази његовог деловања као првог професионалног позоришта у Србији.

О издвајању пословања администрације из драме, које је извршено још у време дилетантског рада Театра на Ђумруку, када је Петар Радовановић постао администра-

тивни управник, а Атанасије Николић директор драме, било је већ речено у претходним одељцима. Овде ћемо приказати, на основу постојећих докумената, читаву административну службу професионалног државног „Театра на Ђумруку“.

У управној служби театра, као што се види, био је управитељ и „ресажер“ (режисер-редитељ).

Уметничко особље Театра представљали су глумци, затим службеници сценског извођења (један суфлер и „преписчик рола“), затим радници техничке службе и службе обезбеђења (по један „квартопер“, „надзиратељ свих ствари“, два билијатера, послужитељ и разносач позивница („Цедуљоносац“), „машиниста при кортини“.

Према томе, за разлику од дилетантског театра, у коме су сви радили све — у овом сада професионалном позоришту, као већ оформљеној државној установи, извршена је расподела рада по стручности и одређеним задацима позоришне активности. Овако како је овде извршена подела пословања нашег првог професионалног позоришта представља нашу прву пословну позоришну организацију уопште.

У првом позоришном буџету такође видимо како су издвојени трошкови издржавања уметничког, позоришног и музичког кадра, од трошкова одржавања техничке службе Театра (службе осветљавања, декорације и гардеробе). То такође указује на степен развијене делатности овог младог, али врло активног Театра, која је превазилазила како материјална средства и могућности, тако и могућности саме зграде у којој је стицајем околности позориште морало да буде смештено.

Персонални састав Театра на Ђумруку налазимо такође у „Прегледу“ А. Николића, као додатку главног предмета поменуте молбе коју је упутио Попечитељству просвештенија, а такође и у платним списковима:

СПИСАК ПЕРСОНАЛА ТЕАТРАЛНОГ

1. Јован Капдеморд има на месец 25 талира
2. Тома Исаковић има на месец 25 талира
3. Никола Бадлај има на месец 25 талира
4. Јулијана Штајн има на месец 25 талира
5. Јосип Ткалац има на месец 25 талира
но треба му повисити као комикеру

6. Сава Марковић има на месец 20 талира ако се не поправи треба му одузети 5 талира
7. Димитрије Грујић има на месец 20 талира
8. Љубомир Јовановић имао је 12 талира треба му дати 16
9. Петар Илић има 6 талира
10. Лазар Дамњановић има 6 талира
11. Гавра Поповић има 6 талира
12. Мојсило Малетић има 6 талира ако се не поправи да се отпусти Марија Стефановић и Љуба Стефановић имају кад играју од дела 3 фор. сребра
13. Венцел билијетер има 10 талира
14. Квартопер снајдер има 8 талира
15. Никола послужитељ има 6 талира
Марија Стефановић играла је у Светиславу и Милеви 1.
Марија Стефановић играла је у № 777 — 1.
Љуба Стефановић играла је у № 777 — 1.

СПИСАК

Квита Театралног персонала сверху плате, одређене му бившим Управитељством Театра — коју је он за прошли Месец Мај т.г. примио.

No. квите	Служба	Име и презиме	У сребру		Примјечаније
			фор.	кр.	
1.	Актер	Тома Исаиловић	50	п	
2.	„	Јован Капдеморд	50	„	
3.	„	Никола Бадлај	50	„	
4.	„	Јосип Ткалац	40	„	
5.	„	Сава Марковић	40	„	
6.	„	Димитрије Грујић	40	„	
7.	„	Љубомир Јовановић	32	„	
8.	Штатист	Петар Илић	12	„	
9.	„	Лазар Дамњановић	12	„	— премда у квити стои 70. ф.
10.	„	Гаврил Поповић	12	„	које је бивши
11.	„	М. Малетић	12	„	тада Попечитељ овој жени
12.	Билетар	Венцел Шварц	20	„	обећао био више
13.	Квартопер	Ђорђе Станковић	16	„	је јој издано
14.	Суфлер	Стефан Добрић	20	„	није него што
15.	Послужит.	Никола Ђорђевић	12	„	овде назначено
16.	Актерка	Јулија Штајн	60	„	стои
17.	„	Катарина Јовановић	50	„	
18.	„	Марија Стефановић	24	„	

У Београду,
27. маја 1843.

Петар Радовановић

У овим првим позоришним платним списковима истовремено налазимо и податке о квалификацијама глумачког кадра, углавном према висини њихових плата. Видимо да су као квалитетни позоришни уметници сви „новодошавши“ глумци из Загреба.

Такође из ових спискова се види да је позоришни персонал био састављен од сталних „актера“ и службеника, који су, по уговору, плаћени годишње односно месечно, а у почетку и хонорарно од комада, односно од роле у представи.

Плате су по овом списку биле одређиване према таленту и способностима глумаца, и према спреми и обучености техничког особља. Оцену рада појединих „актера“, помоћних службеника, дао је и сам А. Николић у напомени написаној поред имена и висине плате појединаца. Међу слабије глумце, очевидно, убрајао се Сава Марковић и Димитрије Грујић, јер су најмање били плаћени, па чак предлагани и за кажњавање смањивањем плате.

У „Списковима квита актера сврху исплате њихове“ у следећим месецима (од марта до августа 1842. године) види се да је тада у Театру било укупно 4 глумице, 7 глумаца, 1 суфлер и 1 кројач. Овде су им и плате већ биле повећане, свакако после укључивања позоришта у државни буџет.

Као што се види из наведених спискова, осим сталних месечних плата и хонорара, актерима су за нарочити труд и успех у извођењу појединих рола додељиване и посебне награде, као на пример Јулији Штајн.

Из ових каснијих платних спискова Театра исто тако се види да се повећавао и број сталних глумица, „актерки“, које су дотле углавном биле само хонорарне, као и доласком глумице Катарине Јовановић из Новог Сада, бивше чланице „Летећег позоришта“, која је у Београду наступила први пут 9. IV 1843. године у представи „Лајбкучер Петра Великог“.^{29а}

О административном положају, улози и висини награђивања професионалних глумаца „Театра на Ђумруку“ сазнајемо детаљно и из многобројних трговачких и занатлијских „квита“ и разних потврда, које су сачуване међу документима о овом позоришту.³⁰

Из њих се такође најбоље може сагледати и целокупна административна и техничка служба овог Театра.

У поређењу с платама просветних радника тадашње Србије плате наших првих професионалних глумаца биле су прилично високе. Оне су биле приближно исте платама гимназијских професора а плате статиста приближне платама учитељским. Овакво релативно високо награђивање било је

у ствари само стимуланс за окупљање што квалификованијег позоришно-глумачког кадра око Театра на Ђумруку, што се такође и доцније чинило и при стварању позоришта на „Стамбол-капији“.

Развитком делатности Театра на Ђумруку у фази прерастања у професионално позориште и формирањем сталног позоришног глумачког кадра, порасле су потребе око обезбеђења извођења представа, које би добиле виши уметнички ниво, а такође и виши технички ниво постављања сцене и опреме гардеробе. Уз све то расле су потребе и за позоришном информативном и техничком службом, због чега су порасле и потребе око штампања позоришног информативног и програмског материјала.

Највећа брига и издаци поклањали су се гардероби и декорацијама сцене у чему се најбоље оцртавају стил и тежње наших правих сценографских остварења у позоришној уметности код нас.

Управа позоришта је још у почетку рада Театра на Ђумруку, наручила, по налогу Министарства просвете, код кројача Јована Димитријевића у Новом Саду, прилично добру позоришну гардеробу („квадропу“) за оно време и за оне прилике. Ту гардеробу је кројач Димитријевић дао позоришту на кредит и по добијеној доплати одмах му је исплаћена сума од 350 форинти, колико је износио дуг за гардеробу. О томе нам је дао податке финансијски управник позоришта Петар Радовановић у свом писму Министарству просвете од 28. априла 1842. године Б.Н. 669.³¹

Како се види из „конта“ и свих рачуна који су исплаћивани за гардеробу позоришта, главну бригу око тога изгледа да је водио све до маја 1842. године Атанасије Николић, а тада је и тај посао преузео Петар Радовановић.

Осим позоришне гардеробе један од главних послова управе Театра били су и радови на изграђивању и опремању „лорфи“, маски и шминке глумаца. У овоме су послу и „актери“ и управа са осталим особљем били знатно поодмакли у поређењу с првим дилетантским представама.

Из рачуна које је позориште исплаћивало апотекарима и другим трговцима за разне препарате, хемикалије, шминку и боје сазнајемо о првобитној позоришној

техници шминкања и маскирања глумца. Колико је и на какве све козметичке и хемијске препарате издала Управа Театра на Ђумруку у току његове активности приказале само неки примери „конта“, рачуна од многобројних докумената, у којима се наводе углавном сва она средства која су нашим првим „позоришницима“ и сценографима помагала у сценским остварењима.³²

„конт а“

За овдашњи театар 1 лорфа 1 цванцик
У Београду, 4 га јунија 842

Обрад Обреновић

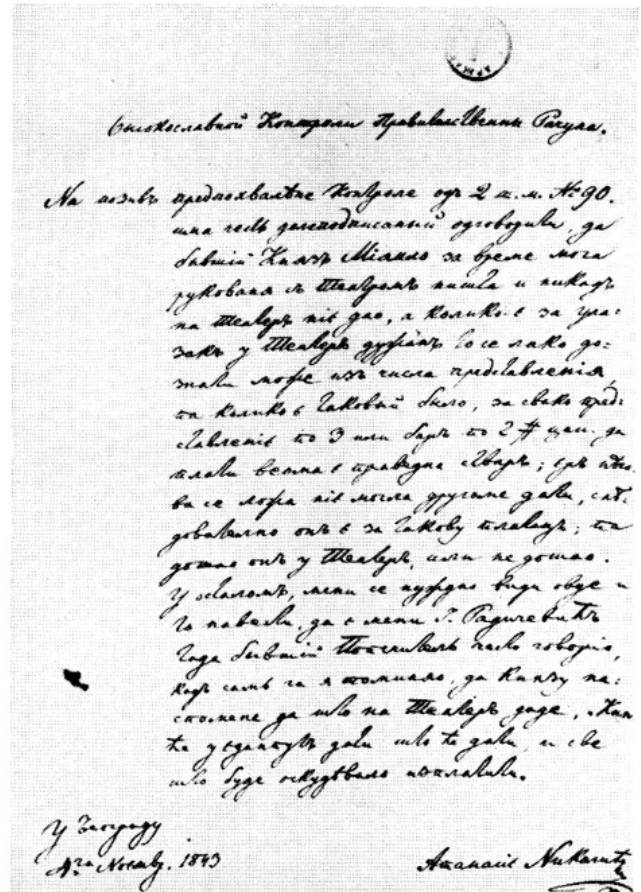
наплаћено

Из поднетих „театралних рачуна“ и постојећих „конт а“ и „квита“ види се да је претходни предрачун трошкова (у предрачуну буџета театралног) одређених за „осветљење, белило, руменило, разне ситнице, ... на украшеније кортина и квадропа“³³ био приближно тачно прорачунат. У предрачуну је било предвиђено да се за ове трошкове под ставком 2. предрачуна (Прегледа нуждни театралних трошкова у 1842), одвоји сума од 1200 талира. Ова сума је приближна суми у наведеном прорачуну свих трошкова у ове сврхе у току 1842. године, од јануара до септембра.

Осим гардеробе и шминке, посебну пажњу и велики труд улагали су управници и глумци Театра на „бину“, сцену, непрестано је проширујући и саображавајући репертоару. У тим пословима нарочито су дошли до изражаја таленат, способност и спретност наших првих анонимних уметника-сценографа, да у иначе скромним материјалним и културно-просветним условима у којима је живело ово наше прво професионално позориште, нађу често ремијална решења сцене и костима, дочаравајући понекад и оно што би се чак и у нормалним условима тешко дало остварити. Неподесне просторије старог београдског Ђумрука тешко је било обратити и у салу са партером и ложама, и у позоришну сцену, доступну у свим ситуацијама очима радозналих и заинтересованих посетилаца.

Чиме су се све служили, како су стварали нашу прву професионалну позоришну „бину“ и салу, гледалиште, у Театру на Ђумруку наши први сценографи, прера-

стајући готово преко ноћи из дилетаната у професионалце, могу да нам најбоље илуструју бројна документа из архиве овог позоришта која се управо на те проблеме односе.

Извештај Атанасија Николића о дуговању кнеза Михаила и кнежевске породице за неисплаћене улазнице у Театру на Ђумруку

Rapport de Atanasije Nikolić sur le dû du prince Michel Obrenovitch et de la famille princière pour des billets non réglés au Théâtre de Djumruk

У „контима“ београдских трговаца налази се повећи број оних у којима су исписани издаци за набавку материјала за прављење или одржавање „ложа“ и „бине“. У ту сврху управници позоришта А. Николић и П. Радовановић потписивали су и намиривали рачуне за куповину „чамових великих греда, биратији летава, дасака од 10 цола, јексера и шухпрајта, греди и шарки, тесте златне артије, оке свећа“, и другог материјала који је био неопходан у то време за подизање и опре-

мање позорнице. Како је то све изгледало у „рачуноводству“ и расходима Театра на Ђумруку приказују нам бројна документа, сачуване архиве овога позоришта,³⁴ до данас непозната и некоришћена.

У бројним „квитима“, као и у првим платним списковима Театра на Ђумруку уписано је и помоћно особље Театра, које се старало о чистоћи и спремању гледалишта и позорнице, као и о разношењу позивница и плаката. То су овде записани службеници као „послужитељке“ (две), и „цедуљоносац“, „цедуљтрегер“, који је истовремено био и послужитељ.

То су углавном били помоћни службеници који су обављали физичке послове у позоришту око гледалишта и сцене. Из платног списка види се да је „билијетер“ или „билетер“ имао задужење да осим рада на билетарници буде и „надзиратељ сви ствари“ у позоришту. Осим овога постојао је још један „билијетер на другом месту“, како се овде каже, који је вероватно продавао карте негде у граду, а такође се старао и о прегледу билета код посетилаца у сали.

Успех представа овог нашег првог професионалног позоришта зависио је такође и од успешно спроведене службе рекламе путем плаката и позивница, као и штампаних програма. Исто тако, Театар је улагао доста средстава за штампање овог материјала, као и за позоришне „билете“, улазнице. О томе нас детаљно обавештавају рачуни „Типографије Књажевства Србског“.^{34а}

Тако се може видети како је постепено, у све бројнијим услугама Типографије и рачуна исплаћених њој, расла улога позоришне штампе у пропагирању и извођењу првих представа професионалног Театра на Ђумруку. Штампани позоришни плакати, позивнице и програми заменили су традиционални начин обавештавања публике преко јавних усмених позива уз добош из времена првих аматерских позоришних представа у Србији. И ова појава обележила је почетак рада Театра на Ђумруку као нашег првог професионалног позоришта, на тадашњем просечном европском нивоу.

Један од главнијих задатака управе Театра био је, осим старања за штампарске услуге, и посао око преписивања рола за глумце, за који је предвиђена и по-

себна ставка у предрачуноу буџета. Мада је и овај посао могла да обавља државна штампарија, изгледа да је за благајну Театра било рентабилније да тај задатак обавља група преписивача, чланова „Театралног друштва“. Свакако да је ово било и због тога што је текст улога често био превођен са страних језика или „посрбљаван“, прилагођаван српском позоришном амбијенту и публици. Као преписивач рола у документима се помиње и суфлер Добрић, коме је то био допунски посао.

Према томе, буџет Театра на Ђумруку, као први позоришни буџет у Београду и Србији, имао је широку и разноврсну основу, која је проистицала из широке и развијене делатности самога Театра.

З а к љ у ч а к

Изводећи биланс краткотрајног, али не-обично плодног и динамичног раздобља постојања и активности Театра на Ђумруку, као нашег првог државног професионалног позоришта, можемо закључити да је оно, по свим својим обележјима, представљало значајну фазу у првим почецима позоришног живота у Србији 19. века, која се у свему издвајала, по специфичности позоришне организације и делатности, од свих дотадашњих покушаја стварања и развијања позоришне уметности у обновљеној Србији после другог устанка. Резултати рада Театра на Ђумруку били су вишеструки и далеко су превазишли материјалне могућности на којима је основан, а посебно и културни ниво средине у којој је настајао.

Покушаји увођења позоришних представа у забавни живот грађанске класе код Срба у Угарској у време Козачинског, па чак и у време постојања Јоакима Вујића, у „Књажеско-србском театру“ у Србији, и у позоришним представама после њега, још су увек носили у себи елементе наше народне драме и црквених мистерија, па су често подсећали и на средњовековно скомрахово* „мрско позориште“.³⁵ Међутим, позоришне представе Јоакима Вујића у Србији утичу да се у позоришне игре, не само код Срба у Угар-

* Скомрах — средњовековни путујући глумац код Словена.

ској, већ и у кнез-Милошевој Србији, уноси западноевропски укус у начину извођења и одабирању репертоара.

У Театру на Ђумруку први пут се срећемо са репертоаром и позоришним уметницима у професионалном, савременом значењу. По овим својим карактеристикама Театар на Ђумруку је обележио одлучну прекретницу у историји развитка позоришне уметности у Србији. Управо у овоме сагледавамо вишеструки значај Театра на Ђумруку у процесу формирања једне, за српску културну историју потпуно нове институције, првог српског државног професионалног позоришта.

Пре свега, његов допринос је био велики општој културној и просветној политици обновљене Србије у историјским условима после другог устанка, нарочито на подизању културног нивоа српског грађанског друштва крајем прве половине 19. века. С друге стране, ово позориште, по својој организацији и пословању, као и друге просветне државне установе у Србији тога времена, указало је на то да се културне и просветне установе ове врсте, у процесу општег економског и друштвеног развитка и преображаја младе српске државе у 19. веку, не могу сматрати више излишним, или трећеразредним врстама разоноде виших грађанских друштвених кругова, које треба да оптерећују државни буџет, одузимајући средства за неке друге, „прече“ послове и установе, него да су као високе културне и уметничке установе, перспективне и у погледу материјалне користи, јер су у могућности да створе услове за самостално финансирање и одржавање искључиво својом уметничком делатношћу. Својим радом Театар на Ђумруку је истовремено показао да и позориште, као и све дотадашње културне и просветне државне установе у Србији тога времена, зависи у првом реду од државне потпоре и заузимљивости управних власти за његово осамостаљење и материјално обезбеђење, и да није у стању да се одржи као стално, професионално позориште све дотле док је препуштено самоиницијативи појединаца, ван уклапања у државни буџет.

Посебно у погледу даљег развоја позоришне уметности у Србији у другој половини 19. века, Театар на Ђумруку својим краткотрајним, али богатим искуством утицао је да се код српских буржоаских

владајућих кругова наметне мисао о позоришту као неопходној културнопросветној установи, у првом реду, а с друге стране као неопходном центру општег уметничког образовања у то време необразованог или полуобразованог грађанског друштва обновљене Србије 19. века. Својим пословањем и организацијом ово наше прво државно професионално позориште, кроз кратак период постојања као прва уметничка институција ове врсте у Србији прошлога века, формирало је и поставило у први план све основне проблеме наше тада младе позоришне уметности, који ће и касније, делом и у наше време, бити решавани и расправљани углавном према његовим смерницама.

Као основни проблем у стварању Театра на Ђумруку, првог професионалног позоришта у Београду и Србији, постављено је пре свега питање професионалног позоришног кадра, како уметничког, тако и техничког, који је дотле имао мало искуства у овој врсти уметности. Да би се питање организације врло сложеног позоришног организма што успешније решавало, делатност позоришне управе је одмах у почетку била подељена на административно-финансијско пословање позоришта и на организацију уметничког рада, у шта је спадало у првом реду формирање глумачког кадра, режија, сценографија, декор, као и састављање позоришног репертоара.

Поред тога, стварање овог нашег првог професионалног позоришта условило је, поред развоја прве позоришне литературе, и стварање једног новог рода у нашој књижевности 19. века, који је отада постао саставни део позоришне уметности код нас — позоришне критике.

Из читавог театралног књиговодства и рачуноводства које је, као што смо већ показали, уредно и педантно водио Петар Радовановић, јасно се види врло широка и већ доста сложена активност Театра на Ђумруку као првог професионалног позоришта у Србији и у Београду, какву овај Театар у доба дилетантизма није могао имати, активност која се могла јавити тек онда када се ово позориште први пут у историји српског позоришта јавило као организована државна установа, слична многим другим просветним и културним установама у Србији тога времена.

у прво професионално државно позориште, као и у време свог постојања и активности, носио у основи југословенске идеје о културним везама и сарадњи између Србије, војвођанских Срба и Хрвата. Професионални позоришни уметници из Хрватске, који се у историји српског позоришта први пут јављају управо у овом Театру, и позоришни уметници из Војводине, који су у њему настављали традиционалне везе са српским уметницима, у овој фази развитка позоришне уметности у Србији створили су, у односу на матични, српски позоришни кадар, услове и основе за формирање првих

српских професионалних позоришта и првог српског професионалног позоришног кадра.

Сматрамо да се може извести сасвим поуздан закључак да је наше прво професионално позориште, Театар на Ђумруку, и поред свог кратког постојања створило солидне основе на којима се изграђивала српска позоришна уметност, и да је већ тада било оптерећено проблемима и тешкоћама који су били својствени свим нашим каснијим професионалним позориштима како у Београду, тако и у Србији током читавог 19. века.

НАПОМЕНЕ

¹ Р. Одавић: *Позориште. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, св. 23, Загреб, 1927, 628.

² Архив Српске академије наука и уметности: *Аутобиографија Ат. Николића*, Кут. LVI, Бр. 7380, Таб. 20; Новине Србске, бр. 50, од 13. децембра 1841.

³ Ибид.

⁴ Архив САНУ, *Аутобиографија Ат. Николића*, Таб. 21.

⁵ Ибид.

⁶ Државни архив СР Србије, Државни савет, 175/842; Даница илирска, 16. април 1842; Србске народне новине у Пешти, 3. мај 1842, число 33, с. 135.

⁷ Новине србске бр. 50 од 13. децембра 1841, и бр. 51 и 52 од 20. и 24. децембра 1841.

⁸ Ибид.

⁹ Св. Шумановић: *Позориште код Срба*, Београд, 1939, 159, 187—188; ДАСС Мин. финансија, „К“, Ф. XIV—29/842.

¹⁰ ДАСРС МФ „К“, Ф. XIV—29/844; Мин. просвете, Ф. II—43/842.

¹¹ ДАСРС Мин. просв. Ф. II—43/842; Новине србске од 21. фебруара 1842. бр. 8.

¹² МФ „К“ Ф—XIV—29/844.

^{12a} ДАСРС, МП Ф. II—43/842.

¹³ ДАСРС МФ К. Ф—XIV—29/844; Новине србске бр. 10 од 7. марта 1842.

¹⁴ То се види по преписима театралних рачуна од почетка 1842; ДАСРС МФ К. Ф. XIV—29/842.

¹⁵ ДАСРС МП Ф. VI, Рн. 609/843.

¹⁶ Ибид.

¹⁷ Ибид.

^{17a} Ибид.

¹⁸ ДАСРС МП Ф. II—43/842, Н. 16, Рн. 669.

^{18a} ДАСРС МП Ф. I—15/845.

¹⁹ Ибид.

²⁰ ДАСРС Правитељствени совјет, Број 520/842; МП Ф. II—43/842.

²¹ ДАСРС Министарство иностраних дела, Б. Ф. I—201/842.

²² ДАСРС МП Ф. II—43/842; Мин. фин. К. Ф. XIV—29/842.

²³ Ибид.

²⁴ ДАСРС Мин. ин. дела, „В“, Ф. II—60/844.

²⁵ Ибид.

²⁶ Милорад Т. Николић: *Прве глумачке кориснице*, „Политика“ 2. август 1962.

²⁷ ДАСРС Мин. ин. дела, „И“, Ф—IV—154/1845.

²⁸ ДАСРС Мин. фин. К. Ф—XIV—29/844.

²⁹ ДАСРС Мин. ин. дела, „И“, Ф. IV—154/1845.

^{29a} Додатак Новина србских од 11. септембра 1842.

³⁰ ДАСРС МФ К. Ф. XIV—29/842: „квите“, признанице, давали су уредно сваког месеца за примљене плате и хонорар сви глумци и остало техничко и административно особље Театра. Јулија Штајн је писала признанице на немачком. Њена прва признаница гласила је:
»Quittung

Über 25 Thaler welcher ich gefertigte erhalte als Gage für das Monat März nämlich 26. 1842.

Julie Stein.«

И остале признанице под бр. 16, 17 и једна без броја од 3. априла 1842, које је писала Јулија Штајн, биле су на немачком. Остали су писали признанице на српском језику, које се, са оригиналним потписима глумаца, налазе у горе наведеним документима. Међу њима се налазе и признанице наших првих глумица: Јекатерине Јоановић (од маја и јуна 1842), Марије и Љубице Стефановић (за децембар 1841, и од јануара до августа 1842). Од глумаца, међу потписима ових признаница, налазимо следеће: Тому Исаковића, „сочлена Театралног друш-

тва“ у Београду, Ј. Капдеморта, Николе Бадлаја, Јосипа Ткалца, „позоришника Србског театра“, Саве Марковића, Димитрија Грујића, „сочлана Дружства театралног“, Љубомира Јовановића, „позоришника“. Од осталих глумаца и помоћног особља налазе се „квите“ са потписима Гавре Поповића, „штатисте“, Лазара Дамјановића, „играоца“, Мојсеја Малетића, Тодора Роша, „варбарског мајстора“, Ст. Добрића, „преписчика рола“, Гаврила Поповића, преписивача улога, Петра Поповића и Матеја Михаиловића, такође преписивача „посрбљених“ текстова улога, Венцела Шварца, „билетера“, Георгија Станковића, „квадропера“, и Катарине и Софије Лекић, кројачица и позоришних гардероберки, затим, Николе Георгијевића, послужитеља, и Павла Јовановића, „цедултрегера“.

³¹ ДАСРС МП. Ф. И. Н 14—845.

³² ДАСРС МФ К. Ф. XIV—29/845; међу

„контама“ налазе се конте београдских занатлија и трговаца за материјал продат Театру за гардеробу, осветљење, загревање и остале потребе. У означеним документима налази се око 350 трговачких конти. Уз ове налазе се и благајнички извештаји о приходима од одржаних представа.

³³ Ибид.

³⁴ Ибид.

^{34a} ДАСРС МП Ф. I—163/1842: Главна контрола бр. 349, Кутија бр. 3/1845; МФ К. Ф. XIV—29/845.

³⁵ М. Киновић: *Старо позориште код Срба*, САНУ Зборник радова књ. X, Институт за проучавање књижевности, књ. I, Београд, 1951, 11—14; Милорад Николић: *Позоришне представе у Србији и Сремској Митровици од 1840—1842. године*. Зборник Музеја позоришне уметности I, Београд, 1962, 215—226.

³⁶ ДАСРС Државни савет, Бр. 175/1842.

L'ORGANISATION ADMINISTRATIVE ET GESTION FINANCIÈRE DU THÉÂTRE DE DJUMRUK (1841—1842)

Milorad Nikolić

Dans l'histoire du développement de l'art théâtral serbe »le Théâtre de Djumruk« marque un tournant décisif, car il n'y avait avant qu'une activité théâtrale d'amateur à Belgrade et dans la Serbie reconstruite du XIXe siècle, qui par ce fait, se transforme en premier théâtre serbe professionnel.

D'après des documents authentiques d'archives, l'auteur analyse dans cet article ce moment important de la création et du développement de notre théâtre professionnel et de notre art dramatique. Il souligne la publication du premier concours théâtral dans les journaux »Appel« et »Journal Serbe« (du 20 et du 24 décembre 1841) auquel ont répondu quelqu'uns des premiers acteurs professionnels de Zagreb et de Novi-Sad, et avec leur arrivée commence une plus large activité dans le domaine de l'art dramatique en Serbie, ainsi que l'élargissement du répertoire théâtral reflétant les possibilités accrues de nos premiers cadres professionnels du théâtre. En même temps, avec les débuts de l'activité professionnelle se sont présentés les problèmes des fonds nécessaires à l'entretien et au développement de notre scène professionnelle.

Au début de ces activités, la Direction du »Théâtre de Djumruk« a demandé l'aide et le soutien aux organes de l'administration en soulignant que pour le développement de la culture et de l'éducation dans la Serbie reconstruite du XIXe siècle, le théâtre représente une institution culturelle et éducative importante et indispensable. Avec l'aide financière accordée à ce thé-

âtre par le Conseil et le Prince, le Ministère de l'Education de la Principauté Serbe, dans le plan de son budget pour l'année 1842, a prévu une somme destinée aux »dépenses de théâtre«. Ainsi, pour la première fois dans l'histoire du théâtre serbe, »le théâtre de Djumruk«, devient une Institution d'Etat.

En analysant les documents d'archives sur le premier budget théâtral en Serbie, l'auteur a reconstruit les activités totales de la Direction de notre premier théâtre professionnel. D'après ce matériel, l'auteur a distingué les principaux points:

1) Organisation opérative du service (administrative, financière et technique).

2) Organisation de la Direction artistique de l'ensemble du théâtre.

Dans la première partie, l'auteur analyse les documents sur la proposition du premier budget du théâtre à Belgrade et en Serbie, présenté »comme proposition des dépenses nécessaires pour une année« par la Direction du théâtre au Ministère de l'Education Nationale. Dans cette proposition on voit déjà clairement la répartition en activités administrative, financière et technique d'une part et artistique d'autre part au sein du théâtre de Djumruk.

Dans la deuxième partie l'auteur analyse, en se basant sur la documentation, l'organisation technique des services, dans le cadres de la proposition du budget du Théâtre de Djumruk de l'année 1842.

